meket, hogy utána életszolgálatát letéve békében haljon meg. De mégsem lehettél evangéliumi Simeon. Zaklatott lelkiségben, gyötrő békétlenségben üthetett el az autó — jelképeként e géppé formálódó világnak. Érezted, minél többet sikerült tenned, annál több maradt halaszthatatlanul, áthagyományozhatatlanul megcselekednivaló. Gyűjteni még a legutolsó pillanatban, rendezni és rendszerezni az összehalmozott hatalmas életanyagot. Istápoltad közben, és eltemetted Sárát. Végérvényesen egyedül, magadra maradtál. Magadban beszéltél — magadnak, világnak. Zúghatott siket füledben a világi zsivaj. És megrokkanva, megöregedve tovább kapaszkodtál, loholtál, előtted, melletted, mögötted autó fékezett sikoltva, s te oda sem figyeltél, iparkodtál, siettél. Talán sírtad, dünnyögted esténként a Tiszára néző erkélyről a kinti lármás csöndnek: Éli, Éli lama szabaktani. Talán csak annyit mondtál: Uram, most segíts. Talán semmit. Talán érthetetlenül motyogtál. Fővárosi utca lett a getszemani kerted. A tudósok ma egyre jobban tudják, mit teremtettél. Dicsőséged dadogjuk, zengjük, hallod-e, Sándor bácsi — pedig te már elporladtál ama nylonzsákban. Mondd: hogyan kell, hogyan lehet embert szeretni? Hogyan kell élni, hogy csak a jóra legyen féltés bennem, csak a jóért bocsánatos bűnű átok, amelynek árnyéka inkább rám vetül, mint azokra, akik kiingerlik? Szégyen, kudarc, kínlódás, tehetetlenség. Mintha elsistergett volna, akár illatot permetező gázkészítmény, a falvédőkről is lekopott három szófogalom: hit, remény, szeretet. Giccs, közhely, mondjuk, legyintünk — de nem vagyunk bölcsebbek, nem vagyunk emberebbek. Kérdezném tőled: mi volt a titkod — de tudom, az volt, hogy nem volt. És kérdezném még: hogyan cselekedjen, hogy valóban hű maradjon magához az ember, de úgy, hogy ez a hűség máshoz, mindenhez és mindenkihez kösse? És visszaérkezem a kezdetekhez. Eszembe jut az első találkozás.

ÖRDÖGH SZILVESZTER

Szeged első szótárírója

Szeged első szótárírója volt Bálint Sándor.

A második lett: Temesi Ferenc.

Bálint Sándor nekem mindig azt a Szegedet jelentette, ahol születtem, 18 éves koromig éltem, melynek egyetemén később négy évig tanítottam, s melyet mégsem ismertem igazán. Szerettem a várost, lélekben most is kötődöm hozzá, de ha Bálint Sándorhoz mérem ismereteimet — vagy mérnék a legtöbben, a szegediek közül — mégis, úgy érzem, hogy ezt a várost nem ismertem eléggé. Az Alsóváros peremén éltem, mely városrésznek ő a szívében született, és ma is úgy érzem, az Alsóváros az igazi Szeged, mély és titkos létével, szokásaival és nyelvével, mely nyelvet Bálint Sándornál senki sem beszélt tisztábban. Ahogyan ő maga vall róla, ez a nyelv az ő anyanyelve volt, és csak tudományos közleményeiben tért el tőle. Az egyik nyelvet beszélte, a másikat írta. Tömörkény és Móra a beszélt „szögedi" nyelvet írták, bizonyos mértéktartással kerülve a modorosságot. Az ő írásaik éppúgy nem váltak különcösekké, mint Bálint Sándor beszéde sem, melyet természetesnek éreztünk, és bizonyos tisztelettel hallgattunk, de sohasem éreztük *vidékiesnek.* Mintha egy régi magyar nyelvemlék szólalt volna meg az ajkán.

A lénye, az egyénisége sem volt vidékies. Bálint Sándor nemcsak alsóvárosi volt, hanem egyszerűen — városi is. Mindig elcsodálkoztam modern és kifinomult ízlésén, mely pl. lakásának berendezésében is megmutatkozott. A negyvenes évek végén fordultam meg ezen a lakáson, mely a Tiszára nézett, de ugyanígy lehetett volna a fővárosban vagy Európa bármelyik kulturális gócában is. Csupa sima, modern bútor, de azzal a tartós modernséggel, mely nem válik egyhamar divatjamúlttá. Ebbe a környezetbe gazdag Mária-képgyűjteménye hibátlanul be tudott illeszkedni. Ámbár az is lehet, hogy ezek a képek épp egy ilyen díszítéstől mentes környezetbe illeszkedhettek a legszerencsésebben. De mintha az ő lakásához tartozott volna a Múzeum is, azaz annak legalábbis a néprajzi gyűjteménye. Amikor vele ott jártunk, ezt a gyűjteményt nem a tárlókban, hanem a pincében találtuk meg, és én boltíves pincékre emlékszem, vörös tégla padlózattal, mely talán a lebontott szegedi várból maradt meg. Ládákat nyitott ki Bálint Sándor, ősi szegedi foglalkozások feledett szerszámait vette elő, és sok ruhadarabot, népviseletet, mégpedig csupa cigányruhát, pompás ruhadarabokat, körte formájú gombokkal, régi vajdaruhákat, melyek olyan díszesek voltak, mint az udvari díszruhák. Éppen csak tarka posztóból, nem pedig selyemből vagy bársonyból készültek. Épp az anyaguk miatt voltak oly különlegesek ezek a ruhák, merevségükben mintha még mindig testet borítottak volna. Bálint Sándor szerette és féltette ezt a gyűjteményt, molyoktól óvatta és szorosra záratta a ládákat. Piros és fehér színekre emlékszem, és ezektől a színektől a pince kivilágosodott. Nem sejtettem, hogy a cigányvajdák valamikor ilyen fejedelmien öltöztek, és a ruhák ezüstdíszei (mert fémből csak ezüstöt használtak), mintha egy mesevilág kosztümjeire tartoztak volna. A ruhákat, különösen a mellényeket, több sorban pitykék díszítették. Csupa túlzás, s ennek ellenére ünnepélyesség, összhang.

Szerencsés a város, melyhez olyan szerelmesen ragaszkodnak, mint Bálint Sándor Szegedhez. Sopronban találkoztam ennek a szerelemnek párjával, Csatkai Endre személyében, aki az ottani múzeum igazgatója volt. A Liszt Ferenc Múzeum alagsorában ő takácsműhelyt rendezett be, s amikor Katona Józsefet tanította a diákoknak, óráit ebben a műhelyben tartotta, mert Katona is ilyen műhelyben nőtt föl, apjánál. Kossuth-díját Csatkai Endre mindenestől a múzeumára költötte. A soproni múzeum méhkasként él az emlékezetemben, melynek minden tenyérnyi helyét tárgyakkal tölti meg az igazgató, akárcsak virágporral a méhkas sejtjeit a méhek. Nem tudom, hogy a két városrajongó valaha is találkozott volna egymással, de hogy egyhamar megértették volna egymást, az bizonyos. Valamely gyűjtemény összegyűjtése változatos emberi kapcsolatokat igényel, barátságokat és szeretetet, a tárgyak szeretetét.

Bálint Sándor művei közül a Szegedi szótárt szeretem leginkább, melyet szülővárosának ajánlott. Tömör bevezető fejezete alapos összefoglalást nyújt Szeged nyelvtörténeti emlékeiről, kódexekről, kéziratos énekkönyvekről, ősnyomtatványokról. A középkor és a reneszánsz Szegedének éppen nem jelentéktelen szellemi életébe enged betekintést ez a tanulmány, és maga a Szótár nem egyszerűen lexikográfiai munka, hanem a szavakhoz kapcsolódó népszokások, néprajzi témák, sőt helytörténeti adalékok gyűjteménye is. Különösen értékes része ennek a Szótárnak a foglalkozások szókincse, melynek élő forrásait a bevezető felsorolja, a bognárságtól a homokhordásig, a galambászattól a szélmolnárságig, a szitakötéstől a zsindelykészítésig. A Szótár a szegedi foglalkozási szókincs teljes anyagát tartalmazza, és különösen érdekes állaga a gyerekjátékokhoz fűződő szóanyag. De ugyanígy szócikk szól a Kass kávéház-

ról, magáról a Tiszáról (a szállodáról is), vagy személyekről, „Szeged grófjáról", Tisza Lajosról, továbbá Ráday Gedeonról, és még azt is megtudjuk, hogy a piaristák egymás között „szegedi grófnak" nevezték a Szegeden tanító tanárokat, az itteni gimnázium „kiváltságosan jó híre" miatt. Megtaláljuk a szegedi ételek neveit, röviden a „vajalja" elkészítési módját, továbbá azt is, hogy a halászok a paprikás halba valamikor rákot is főztek. Nem lepődhetünk meg, hogy a Szótár a legrészletesebben magának a paprikának fajtáit és szóösszetételeit tárgyalja. A paprika kikészítésének egész technológiája bennfoglaltatik a Szótár címszavában, és ugyanígy tömören a paprika meghonosításának története, a paprikafajták részletes felsorolása, a paprikahasítás eljárásának leírása, és valóságos miniatűr tanulmány szól az őrléshez használt paprikakőről. A paprikához képest például a halászat címszavai már szűkszavúbbak. De hiszen Bálint Sándor régi alsóvárosi paprikatermelő, paprikaőrlő, paprikamalmos családból származik: Szótára egyszersmind gyermekkori emlékek foglalata is. Tanulságos végigolvasnunk a Szótár helyneveit, pontos megjelölésekkel, vagy a néveredet magyarázatával. Például *Billegező* annak a legelőnek a neve, ahol valamikor a Vigyázó-birtok jószágait bélyegezték, vagy olyan várostörténeti adat, mint a *Bírák utcája,* ahogyan a Dugonics utca egy részét valamikor az ott lakó, hivatalviselő családok után nevezték. Meglepő, milyen sok „hegy" van Szeged környékén — de Tömörkénytől megtudjuk, hogy akármilyen lapos a környék, azt a helyet, ahol régi szőlők vannak, „hegynek" nevezik. És a Szótár ilyen összetételben többtucatnyi helynevet sorol fel. Újabban váltak időszerűekké az úgynevezett „komplex" kutatások, melyek több tudományágat fognak össze, és így az egyiknek fölismerései a másikéit segítik elő. Ilyen komplex tudományos teljesítmény Bálint Sándor Szegedi szótára, melyben a nyelvészet egyesül a helytörténettel, a művelődéstörténettel, a botanikával, a foglalkozási ágak történetével stb. Szeged múltjához — de a lelkéhez is — a szavak vezetnek el legbiztosabban.

Bálint Sándor valóban a lelket kereste, a város lelkét akarta megérteni, azt a titkos „szögediességet", a hagyománynak azt a rejtőző mélységét, mely Szegedet megkülönbözteti. A szavaknak is megvan a lélektanuk, hiszen a tárgy megnevezésével legalább tudatilag a tárgy birtokába is jutunk. A szavak elvezethetnek a történethez is, pl. a Kassán felbukkanó *ö*-zés megőrzi a hódoltságkori Szeged kivándoroltjainak emlékét, Szeged nyelvi sajátságainak felbukkanása Temes megyében pedig a szegedi dohánykertészek kivándorlásáról tanúskodik. Mindezt tudta és műveiben összefoglalta Bálint Sándor, mert ő nemcsak kutató volt, hanem szintézist teremtő is, és legteljesebb szintézise, tudásának legbővebb foglalata éppen a Szegedi szótár.

Az a befogadóképesség, mely megvolt Bálint Sándorban, megvolt szülővárosában is. Őt is, városát is egyszerre érezzük kitártnak, de a mélyben óvón megőrzőnek is. Bálint Sándor úgy járkált a városban, mint a saját lakásában, szelíd gyengédséggel és aggodalommal, mivel felelősnek érezte magát valamiért, amit elmúlás fenyeget, s ettől csak ő tudja a várost megvédeni. Mintha állandóan egy újabb árvíz, a történelem árvize ellen kellett volna védekeznie, védőgátat emelvén elébe. Tudásból és szeretetből, alkotó munkából és tanításból építette fel azt a gátat.

Franciaországban találjuk meg a legősibb parasztcsaládokat, és a történelem olyan parasztcsaládokat ismer, akik őseiket távolibb korokban tudják számon tartani, mint a hercegek. Ezek a családok büszkébbek őseikre, mint az arisztokraták. Abban az országban általános jelenség még a kispolgárok és a

polgárok között is, az ősök számontartása. Nálunk ilyesmi már csak a hódoltsági rombolások miatt is alig lehetséges. Bálint Sándor azonban a ritka kiváltságosok közé tartozott, akikben származásuk tudata élénken fennmaradt, mert ő nemcsak a maga őseit őrizte nyelvében és szellemében, hanem az ősi Alsóvárost is. Szeged városrészeit valamikor mocsarak választották el egymástól, és ezekből a mocsarakból szigetként emelkedett ki a Fölsőváros, a Palánk és az Alsóváros is. Hármuk közül leginkább szigetszerű volt az Alsóváros, misztikájával és babonáival, a Boszorkánysziget baljós tőszomszédságában. Ez a szigeti lét akart fennmaradni Bálint Sándor lényében és munkásságában, azzal az erővel és makacssággal, mellyel csak az elemi és ősi dolgok bírnak. Aki így él, az boldog lehet, és mi még a boldog Bálint Sándort ismertük. Amikor emléktáblájának leleplezésénél domborművű arcmására feltekintettem, nem ismertem régi barátomra: fájdalmas, mostoha esztendők voltak már mögötte. Mert volt idő, amikor Szeged egy ideig elbizakodottan és könnyelműen nézte le a régi Szegedet, azt a múltat, melynek értékei híján nem épülhet jövő.

SŐTÉR ISTVÁN

Ö-zőben

A szegedi boszorkányok, ahogy pöriratáikban olvasható, olyan kicsire összehúzódtak, seregestől átvonultak a kulcslyukon, szalmaszálba bújva partot váltottak a Tiszán.

Ez a tudományuk most segítene rajtam. Drómóra esküszöm nem lopni, rontani járnék el véle.

Bálint Sándor körüli személyeskedésében vehetném hasznát.

Jámbor egysejtű bölcsészhallgatónak iratkoztam a szegedi egyetemre. Hivatalosan nem voltam tanítványa. Őt is mindenevő éhségérzetemben kerestem föl előadásán, ahogy Koch professzor kőzettani óráin hallgatóztam, Kolozsvári Gábor állatlélektani előadásain fülelőztem, Wagner Richárd csillagászati szemináriumain bámészkodtam, s ahogy nem szégyelltem Rubinyi Mózes Mikszáth-speciálkollégiumain, Klamm Rezső Biblia-történeti szemináriumain meregetni az ismeretek gyöngyözve habzó patakjaiból.

Bálint Sándor első kóstolatom idején éppen a szegedi kirajzások nyelvi következményeivel foglalkozott. Lelkezte, hogy az 1552-es Szeged veszedelme idején a török elől Kassára menekült lakosainak tanultjai bekerülvén a város magisztrátusába, mint jegyzők, évtizedeken át ö-ző nyelvjárásban írták a protokollumokat.

A napóleoni háborúk idején, amikor megcsappant a füstölnivaló behozatala, a szegedi dohánykertészek kirajzottak új távoli földterületekre, ahová nem csak a termelési tapasztalataikat, eszközeiket vitték magukkal, hanem a nyelvet, a belebugyolált szellemet, s azt őrizték száz éveken is által a mai napig.

Mondandója bizonyítékául faluneveket sorolt föl tízével, húszával, közöttük az én Dombiratosomat.

A tudományok föllegvárában megemlegetett szülőfalum neve fölsrófolta bennem a bölcsőhely, s az említője iránt a szeretet lángját.

Mészöly Gedeon professzor, aki a dunántúli nyelvet, a pannont ajnározta,